

יוצאות לאור ד"ר גילי זיוון

שיעור 1: בת פרעה (שמות ב, 5-10)

שמות א, 15-22

(15) ויאמר מלך מצרים למיילדת העברית אשר שם האחת שפֶרָה ושם השנית פּוּעָה. (16) ויאמר ביילדתן את העבריות על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה. (17) ותיראן המיילדת את האלהים ולא עשו כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵיךָ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וּתְחַיֶּינָהוּ אֶת הַיְלָדִים. (18) ויקרא מלך מצרים למיילדת ויאמר לָהֶן מִדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וּתְחַיֶּינָהוּ אֶת הַיְלָדִים. (19) ותאמרן המיילדת אל פרעה כי לא כנשים המצריות העברית כי חיות הנה בטַרְסָם תבוא אֵלֶיךָן המיילדת וילדו. (20) ויֵיטֵב אֱלֹהִים לְמֵיִלְדֹת וַיִּרְבַּע הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד. (21) ויהי כי יראו המיילדת את האלהים ויעש להם בָּתִּים. (22) ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן היילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון.

אילנה פרדס, "ציפורה וחתן הדמים נשים כמיילדות עם בספר שמות", תיאוריה וביקורת, 7, עמ' 89

שפרה ופועה מספרות לפרעה את מה שהוא רוצה לשמוע, ועליידי כך מצילות את התינוקות העבריים, כמו גם את עורן שלהן. הן מערימות על פרעה עליידי כך שהן מאשרות את חרדותיו הגזעניות בנוגע לפוריותן של הנשים העבריות. תוך הסתמכות על ההנחה הגזענית המוכרת לפיה ה"אחר" קרוב יותר לטבע, טוענות המיילדות כי הנשים העבריות, שלא כמצריות, אינן זקוקות למיילדות: בהיותן דומות לחיות ("כי חיות הנה") הן יכולות ללדת גם ללא עזרה מקצועית.

שמות ב, 1-4

(1) וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. (2) ותהר האשה ותלד בן ותרא אתו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים. (3) ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת. (4) ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר. (4) ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו.

**אילנה פרדס, "ציפורנה וחתן הדמים נשים כמיילדות עם בספר שמות",
תיאוריה וביקורת, 7, עמ' 89**

באופן דומה מערימה אמו של משה על פרעה בהעמידה פנים שהיא נענית לגזירתו. בהפקרת בנה למי היאור ממלאת יוכבד באופן אירוני את החוק כלשונו! (Ackerman 90,1974). כפי שאמר אברבנאל, "האשה הטובה הבינה בפקחותה כי ייתכן ובנה נועד להיות מושלך אל היאור. משום כך היא דאגה להשליכו אל היאור כמו על מנת למלא את יעודו". מרים, המשגיחה על התיבה מרחוק, שותפה כמובן למזימה.

שמות ב, 5-10

(5) וַתֵּרֶד בֵּת פְּרַעֲזָה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר וְנִעְרְתִּיהָ הַלַּכְתָּ עַל יַד הַיָּאֵר וַתֵּרֶא אֶת הַתְּבֵה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אִמָּתָהּ וַתִּקְחֶהּ. (6) וַתִּפְתַּח וַתֵּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֹעַר בֶּכֶה וַתַּחַמַּל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיֶּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה. (7) וַתֹּאמֶר אֲחַתּוּ אֶל בֵּת פְּרַעֲזָה הָאֵלֶּף וְקָרָאתִי לָהּ אִשָּׁה מִיִּנְקַת מִן הָעִבְרִית וַתִּינַק לָהּ אֶת הַיֶּלֶד. (8) וַתֹּאמֶר לָהּ בֵּת פְּרַעֲזָה לְכִי וַתֵּלֶךְ הָעֵלְמָה וַתִּקְרָא אֶת אִם הַיֶּלֶד. (9) וַתֹּאמֶר לָהּ בֵּת פְּרַעֲזָה הַיֶּלְכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינְקֶהוּ לִי וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת שְׂכָרְךָ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתִּנְיָקֶהוּ. (10) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתִּבְאֶהוּ לְבֵת פְּרַעֲזָה וַיְהִי לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׂיתָהוּ.

גילי זיוון, "מדרש בת פרעה", בתוך דרשוני, מדרשי נשים, קובץ שני, עמ' 76-77

"בְּתִיָּה בַת פְּרַעֲזָה" - בת פרעה הייתה או בת י-ה?
אלא שהוציאה עצמה מרשות אביה, שחמלה על הנער אף שידעה שציווה אביה "כָּל הַבֵּן הַיֶּלֶד הַיָּאֵרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ" (שמות א, 22)
אמר הקב"ה: היא שחמלה על בני, תהיה לי לבת, וזהו שנאמר "בְּתִיָּה".
וכיצד היא החמלה?

צא וראה כיצד למד הנביא ישעיהו ממעשיה של בת פרעה:

"וַתֵּרֶא" - ושראתה ולא התעלמה, ככתוב "כִּי תִרְאֶה ... וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם" (ישעיהו נח, 7).
"וַתִּשְׁלַח" - ששלחה אמתה ולא הגיפה תריסי לבבה, ככתוב "וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים" (שם, 6).
"וַתִּקְחֶהּ" - שלקחה התיבה ולא חסה על נפשה ולא אמרה "מה לי ולו", ככתוב "וְעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בֵּית" (שם, 6).
"וַתִּפְתַּח" - שפתחה ליבה לילד הזר ולא אמרה "אינו משלנו", ככתוב "פִּתַּח חֲרָצְבוֹת רִשְׁעִי" (שם, 6).
"וַתֵּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד" - ושוב ראתה, ששבה והביטה בעיניו ככתוב "כִּי תִרְאֶה עָרִם וְכִסְתִּיתוּ" (שם, 7).
אמר הקב"ה לבת פרעה: את, שתורת חסד על לשונך, ופיך פתחת בחכמה ולימדת את בניי ובנותיי את סוד פתיחת הלב, ככתוב "וַתִּפְתַּח"; שלימדת את חוכמת המבט הרואה בילד את הנער שעוד יהיה, שנאמר, "וַתֵּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֹעַר"; ולימדת את סוד ההקשבה לבכיים של ילדים זרים שנאמר, "מִיֶּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה" - אותך אכניסך תחת כנפיי ותהי לי לבת, ויקרא שמך בישראל בְּתִיָּה. ולא עוד אלא ציווה לה הקדוש ברוך הוא ואמר, לכי ולמדי אותו סוד של חמלה לבאי העולם כולו, שנאמר, "הַיֶּלְכִי" (שמות ב, 9), את שמרדת בגילולי בית אביך, גילולי הגזענות.

היא שחמלה על בני – ראו ויקרא רבה א, 3: אמר לה הקדוש ברוך הוא לבתיה בת פרעה: משה לא היה בנך, וקראתו בנך. אף את, לא את בתי, ואני קורא אותך בתי שנאמר "וְאֵלֶּה בְּנֵי בְתֻלָּה בַת יִתְיָ. שתורת חסד על לשונך, ופיך פתחת בחמה – ראו משלי לא, 26.

שמרדת בגילולי בית אביך – ראו בבלי סוטה, יב, 72: "וְתִרְדַּד בַּת-פְּרָעָה לְרַחֵץ עַל-הַיָּאֵר" אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי: מלמד שירדה לרחוץ מגילולי אביה.

וכן ראו בבלי מסכת מגילה, יג ע"א: וכי מרד שמו? והלא כלב שמו! – אמר הקדוש ברוך הוא: יבא כלב שמרד בעצת מרגלים, וישא את בת פרעה שמרדה בגלולי בית אביה.

"וְאֵלֶּה בְּנֵי בְתֻלָּה בַת פְּרָעָה אֲשֶׁר לָקַח מֶרְדִּי" (דברי הימים א ה, 18)

"הָלוֹא זֶה צוּם אֲבֹתָהוּ פִתְחֵי חַרְצֻבוֹת רָשָׁע הִתְרַ אֲגָדוֹת מוֹטָה וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים וְכָל מוֹטָה תִּנְתְּקוּ. הָלוֹא פָּרַס לָרַעַב לְחֻמָּה וְעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בֵּית כִּי תִרְאֶה עָרֹם וְכִסְיָתוֹ וּמְבֹשְׂרָה לֹא תִתְעַלֵּם." (ישעיהו נח, 6-7)

שיעור 2: אשת מנוח (שופטים יג)

שופטים יג, 6-1

(1) וַיְסִיפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד פְּלִשְׁתִּים אַרְבָּעִים שָׁנָה. (2) וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמְּשַׁפַּחַת הַדְּנִי וּשְׁמוֹ מְנוּחַ וְאִשְׁתּוֹ עֶקְרָה וְלֹא יָלְדָה. (3) וַיֵּרָא מְלָאךְ יְהוָה אֶל הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הֲנֵה נָא אֶת עֶקְרָה וְלֹא יָלְדָת וְהָרִית וְיָלְדָת בֶּן. (4) וְעַתָּה הֲשֹׁמְרֵי נָא וְאֵל תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֹׁכֵר וְאֵל תֹּאכְלֵי כָל טָמֵא. (5) כִּי הִנֵּה הָרָה וְיָלְדָת בֶּן וּמוֹרָה לֹא יַעֲלֶה עַל רֹאשׁוֹ כִּי נִזְוֵר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנֶּעֱר מִן הַבֶּטֶן וְהוּא יַחַל לְהוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים. (6) וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִשְׁתּוֹ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמְרָאֵהוּ כְּמִרְאֵה מְלָאךְ הָאֱלֹהִים נֹרָא מְאֹד וְלֹא שָׁאֲלָתִיהוּ אִי מִזֶּה הוּא וְאֵת שְׁמוֹ לֹא הִגִּיד לִי.

פירוש אברבנאל על שופטים יג, 6

הטעם שלא בא המלאך אל מנוח ובא אל האשה הוא להיותה אליו [לדעתו] יותר מוכנת בשכלה ובדעתה. [...] וגם נאמר שבא המלאך אליה לפי שהיא היתה אשר תשמור ההנהגה במאכל ובמשתה, ומנוח לא היה לו דבר שיעשה בזה. ולכן יחדה האזהרה והמראה [ההתגלות] לצריך אליה, שהיא האשה, לא למנוח.

שלושה דברים השמיטה האישה מדברי המלאך, ודבר אחד הוסיפה עליהם מדעתה.

דברי המלאך	דברי האישה
הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן	----- הנך הרה וילדת בן
ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא	ועתה אל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמאה
כי הנך הרה וילדת בן ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו	כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו
והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים	-----

אוריאל סימון, "וילך מנוח אחר אשתו", בתוך: בקש שלום ורדפהו (ידיעות אחרונות, 2002), עמ' 108

השמטת האיבר השלישי של הבשורה: "והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים" משמעותית יותר משתי קודמותיה, באשר היא הופכת את הנזירות למעין הכרת תודה על ההיפקדות, ומעלימה את התכלית הנשגבה של ההיפקדות ושל הנזירות. כפי שאשת מנוח נרתעת מלחזור על חרפת

העקרונות באוונטי בעלה, כך היא חוששת לפרוש לפניו את הייעוד הגדול המצפה לבנם, פן תהיה לבוז בעיניו, וכפי שהיא מקנה להתגלות המלאך יתר ראליות ולמצוותיו יתר אקטואליות, כך היא מכווצת את הבשורה על מנת שתתאים לאופק האמונה של מנוח.

שופטים יג, 8-17

(8) ויעתר מנוח אל יהוה ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד. (9) וישמע האלהים בקול מנוח ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה והיא יושבת בשדה ומנוח אישה אין עמה. (10) ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש אשר בא ביום אלי. (11) ויקם וילך מנוח אחרי אשתו ויבא אל האיש ויאמר לו האתה האיש אשר דברת אל האשה ויאמר אני. (12) ויאמר מנוח עתה יבא דבריה מה יהיה משפט הנער ומעשהו. (13) ויאמר מלאך יהוה אל מנוח מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר. (14) מכל אשר יצא מגופן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טמאה אל תאכל כל אשר צויתיה תשמר. (15) ויאמר מנוח אל-מלאך יהוה נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים. (16) ויאמר מלאך יהוה אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך ואם תעשה עלה ליהוה תעלנה כי לא ידע מנוח כי מלאך יהוה הוא. (17) ויאמר מנוח אל-מלאך יהוה מי שמך כי יבא דברך וכבדנוך (18) ויאמר לו מלאך יהוה למה זה תשאל לשמי והוא פלאי.

שופטים יג, 19-24

(19) ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור ליהוה ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים. (20) ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יהוה בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו עלפניהם ארצה. (21) ולא יסף עוד מלאך יהוה להראות אל מנוח ואל אשתו אז ידע מנוח כי-מלאך יהוה הוא. (22) ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כי אלהים ראינו. (23) ותאמר לו אשתו לו חפץ יהוה להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וכעת לא השמיענו כזאת. (24) ותלד האשה בן ותקרא את שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו יהוה. (25) ותחל רוח יהוה לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל.

שיעור 3: האשה החכמה מתקוע (שמואל ב, פרק יד)

שמואל ב יג, 34-39

(34) וַיִּבְרַח אֲבִשְׁלוֹם וַיֵּשֶׂא הַנְּעֵר הַצִּפָּה אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲנֵה עִם רַב הַלְכִים מְדַרְדֵּף אַחֲרָיו מֵצַד הַהָר. (35) וַיֹּאמֶר יוֹנָדָב אֶל הַמֶּלֶךְ הִנֵּה בְנֵי הַמֶּלֶךְ בָּאוּ כְדַבֵּר עִבְדְּךָ כִּן הָיָה. (36) וַיְהִי כִכְלָתוֹ לְדַבֵּר וַהֲנֵה בְנֵי הַמֶּלֶךְ בָּאוּ וַיֵּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּכְּבוּ וְגַם הַמֶּלֶךְ וְכָל עִבְדָיו בָּכוּ בְּכִי גָדוֹל מְאֹד. (37) וַאֲבִשְׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ אֶל תַּלְמֵי בֵן עַמִּיחֹר (עַמִּיהוּד) מֶלֶךְ גִּשׁוּר וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ כָּל הַיָּמִים. (38) וַאֲבִשְׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ גִּשׁוּר וַיְהִי שֵׁם שְׁלֹשׁ שָׁנִים. (39) וַתְּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ לְצֵאת אֶל אֲבִשְׁלוֹם כִּי נָחַם עַל אֲמִנּוֹן כִּי מָת.

שמואל ב יד, 1-7

(1) וַיֵּדַע יוֹאָב בֶּן צְרִיָה כִּי לֵב הַמֶּלֶךְ עַל אֲבִשְׁלוֹם. (2) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוּעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַתְּאֵבֵלִי נָא וּלְבָשִׂי נָא בְגָדֵי אֲבָל וְאֵל תְּסוּכִי שָׁמֶן וְהָיִיתְּ כְּאִשָּׁה זֹה יָמִים רַבִּים מִתְּאֵבֵלֶת עַל מָת. (3) וּבָאת אֶל הַמֶּלֶךְ וְדַבַּרְתְּ אֵלָיו כְּדַבֵּר הַזֶּה וַיֵּשֶׁם יוֹאָב אֶת הַדְּבָרִים בְּפִיהָ. (4) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקִיעִית אֶל הַמֶּלֶךְ וַתַּפֵּל עַל אִפְיָה אַרְצָה וַתִּשְׁתַּחֲוּ וַתֹּאמֶר הוֹשַׁעַה הַמֶּלֶךְ. (5) וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה לָּךְ וַתֹּאמֶר אֲבָל אִשָּׁה אֶלְמָנָה אֲנִי וַיָּמָת אִישִׁי. (6) וּלְשִׁפְחָתְךָ שְׁנֵי בָנִים וַיִּנְצְוּ שְׁנֵיהֶם בְּשָׂדֶה וַאֲיִן מִצִּיל בִּינֵיהֶם וַיִּכּוּ הָאָחֵד אֶת הָאָחֵד וַיָּמָת אֹתוֹ. (7) וַהֲנֵה קָמָה כָּל הַמְּשֻׁפָּחָה עַל שִׁפְחָתְךָ וַיֹּאמְרוּ תִּנֵּי אֶת מִכָּה אָחִיו וַנִּמְתְּהוּ בְּנַפְשׁ אָחִיו אֲשֶׁר הָרַג וַנִּשְׁמִידָה גַם אֶת הַיּוֹרֵשׁ וְכָבוּ אֶת גַּחְלָתִי אֲשֶׁר נִשְׁאַרָה לְבִלְתִּי שׁוֹם (שִׁים) לְאִישִׁי שֵׁם וּשְׂאֲרִית עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה.

זיקה לסיפור קין והבל

- שני אחים ניצים ואח אחד נהרג
- ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו (בראשית ד', 8)
- וינצו שניהם בשדה... ויכו האחד את האחד וימת אתו (שמואל ב יד, 6).
- ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשא. הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה (בראשית ה, 13-14)
- וכבו את גחלתי אשר נשארה לבלתי שים לאישי שם ושארית על פני האדמה (שמואל ב יד, 7)

אמנון בזק, "האשה התקועית", שיעורים בספר שמואל ב', בתוך: אתר תורת הר עציון

מדוע יצרה האישה זיקה זו? נראה שגם זה אמצעי רטורי שייעודו לשכנע את דוד לפסוק לטובת "האלמנה". סוף סוף, גם בהריגת הבל – ברצח הראשון בהיסטוריה – לא נגזר דינו של הרוצח למוות! הנה כי כן, גם הקב"ה בכבודו ובעצמו אינו חורץ תמיד את דינו של הרוצח למוות, כנראה מתוך התחשבות בנסיבות: אבדן המשך הקיום של המשפחה, ובמקרה של קין והבל – אבדן המשך האנושות כולה.

ושמא הרמיזה לסיפור קין והבל נוגעת גם לנמשל, שעתיד להופיע בהמשך: כשם שעונשו של קין היה גלות – "נע ונד תהיה בארץ" (בראשית ה, 12) – כך די גם כאן בעונש גלות, שאבשלום כבר מרצה אותו בגשור זה שלוש שנים (יג, 38).

שמואל ב יד, 8-12

(8) ויאמר המלך אל-האשה לכי לביתך ואני אצוה עליך. (9) ותאמר האשה התקועית אל המלך עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי. (10) ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי ולא יסיף עוד לגעת בך. (11) ותאמר יזכר נא המלך את יהוה אלהיך מהרבית (מהרבת) גאל הדם לשחת ולא ישמידו את בני ויאמר חי יהוה אם יפל משערת בנה ארצה. (12) ותאמר האשה תדבר נא שפחתך אל אדני המלך דבר ויאמר דברי.

שמואל ב יד, 13-17

(13) ותאמר האשה ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו. (14) כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. (15) ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה כי יראני העם ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אמתו. (16) כי ישמע המלך להציל את אמתו מפך האיש להשמיד אתי ואת בני יחד מנחלת אלהים. (17) ותאמר שפחתך יהיה נא דבר אדני המלך למנחה כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמע הטוב והרע וה' אלהיך יהי עמך.

שמואל ב יד, 18-20

(18) ויען המלך ויאמר אל האשה אל נא תכחדי ממני דבר אשר אנכי שאל אתך ותאמר האשה ידבר נא אדני המלך. (19) ויאמר המלך היד יואב אתך בכל-זאת ותען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך כי עבדך יואב הוא צונני והוא שם בפני שפחתך את כל הדברים האלה. (20) לבעבור סבב את פני הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה ואדני חכם כחכמת מלאך האלהים לדעת את כל אשר בארץ.

אמנון בזק, "האשה התקועית", שיעורים בספר שמואל ב', בתוך: אתר תורת הר עצינן

המשל שונה בשני מרכיבים משמעותיים מהנמשל:

- א. מצבה של האלמנה האומללה, שנשארה ללא משענת במות בעלה ובנה, אינו דומה כלל וכלל למצבו של דוד, שיש לו משפחה ענפה ואין לו חששות כלכליים.
- ב. המשל מספר על הריגה בלא כוונה מראש: "וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם ויכו האחד את האחד וימת אתו", ואילו הריגת אמנון תוכננה היטב בידי אבשלום.

דוד מתעלם מן ההבדלים, ומסכים להשיב את אבשלום. האישה התקועית סייעה לו אפוא להכריע במאבק הגדול שהיה נתון בו: המאבק בין רגשותיו האישיים לבין מחויבותו המוסרית. המשל נתן לדוד 'סולם' לרדת בו מן 'העיץ המוסרי' שנקלע אליו מאז בריחתו של אבשלום. אלא שהצדקה זו, לא הייתה לה אחיזה של ממש במציאות. כמו בפרשיות הקודמות, גם כאן בחר דוד בחירה מוטעית, שהוא עתיד לשלם עליה מחיר כבד.

אוריאל סימון, "המשל השיפוטי", קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים

(מוסד ביאליק, תשנ"ז), עמ' 132-133

המשל השיפוטי הנו סיפור בדוי, שעלילתו ריאליסטית ושנושאו הוא מעשה של הפרת חוק, המושמע באזני מי שחטא חטא דומה או שיש לו נגיעה קרובה לעניין, על מנת שהלה יחרוץ בבלי-דעת את דין עצמו. הנמען של המשל יילכד בפח הנטמן לו, רק אם יאמין לתומו שמוכא לפניו מעשה שאמנם

אירע והמצריך את התייחסותו, ורק אם לא יגלה בטרם-עת את הדמיון שבין העבירה המסופרת לבין זו שבה הוא מעורב. ובועד שמשל עצים או משל חיות מוליך מעצם טבעו אל מה שמעבר לו, הרי מכוון הריאליזם של המשל השיפוטי להעלים את עצם היותו משל. ברם כפי שעל מספר המשל להישמר מהתקרבות-יתר לנמשל, כך עליו להישמר גם מהתרחקות-יתר ממנו, שמא יפקע תוקפו של ההיקש. עם תום סיפור המעשה מסיר המספר את הלוט במפתיע בנוקטו לרוב לשון של זיהוי: גיבורה האמתי של אותה פרשה אינו אלא השומע - "אתה האיש!". המשל השיפוטי הנו, אם כן, משל מוסווה, הנועד להערים על קרבת האדם אל עצמו, כדי לאפשר לו למדוד את עצמו באותו קנה מידה שבו הוא מודד את זולתו.

שלושה משלים שיפוטיים מובהקים יש במקרא, ועוד שניים אשר הולמים רק באופן חלקי את ההגדרה הזאת. שלושת המובהקים מצויים בספרי ההיסטוריוגרפיה (שמ"ב יב, א-יד; יד, א-כג; מל"א כ, לה-מג) ושני הנוספים - בספרי הנבואה (יש' ה, א-ז; יר' ג, א-ה). הראשונים שזוררים במאורעות שאירעו והם מושמעים באוזני מלכים, ואילו האחרונים באים כחלק של התוכחה הנבואית המופנית לעם. השאלה המשפטית כפולת הפנים - המשמשת כסימן ההיכר העיקרי של סוג ספרותי זה - היא ממשית כאשר היא מוצגת בפני המלך השופט, והיא ריטורית בלבד כאשר הנביא מציג אותה בפני קהל שומעיו.

שמואל ב יד, 21-23

(21) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל יוֹאָב הַנָּה נָא עֲשִׂיתִי אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה וְלֶךְ הָשֵׁב אֶת הַנֶּעֶר אֶת אַבְשָׁלוֹם. (22) וַיִּפֹּל יוֹאָב אֶל פְּנֵי אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּבְרַךְ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר יוֹאָב הַיּוֹם יָדַע עֲבָדְךָ כִּי מִצָּאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ אֲדַנִּי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ אֶת דְּבַר עַבְדּוֹ (עֲבָדְךָ). (23) וַיָּקָם יוֹאָב וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּרָה וַיָּבֵא אֶת אַבְשָׁלוֹם יְרוּשָׁלַם.

שיעור 4: האשה החכמה מאבל בית מערכה (שמואל ב, פרק כ)

משלי לא, 26

פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה

מדרש משלי לא, כו

"פיה פתחה בחכמה" - זו האשה שדברה אל יואב שהצילה את העיר בחכמתה

שמואל ב כ, 1-2

(1) ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן-בכרי איש מיני ויתקע בשפר ויאמר אין לנו חלק בך ולא נחלה לנו בך ישי איש לאהלו ישראל. (2) ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דבקו במלכם מן הירדן ועד ירושלים.

שמואל ב כ, 4-14

(4) ויאמר המלך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים ואתה פה עמד. (5) וילך עמשא להזעיק את יהודה ויחר (ויחר) מן המועד אשר יעדו. (6) ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום אתה קח את עבדי אדניך ורדף אחריו פן מצא לו ערים בצרות והציל עיננו. (7) ויצאו אחריו אנשי יואב והכרתי והפלתי וכל הגברים ויצאו מירושלם לרדף אחרי שבע בן בכרי. (8) הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ועמשא בא לפניו ויואב חגור מכוון ואלו חגור חרב מצמדת על מתניו בתערה והוא יצא ותפל. (9) ויאמר יואב לעמשא השלום אתה אחי ותחזו יד מי יואב בזקן עמשא לנשק לו. (10) ועמשא לא נשמר בחרב אשר ביד יואב ויכהו בה אל החמש וישפף מעיו ארצה ולא שנה לו וימת ויואב ואבישי אחיו רדף אחרי שבע בן בכרי. (11) ואיש עמד עליו מנערי יואב ויאמר מי אשר חפץ ביואב ומי אשר לדוד אחרי יואב. (12) ועמשא מתגלגל בדם בתוך המסלה וירא האיש כי עמד כל העם ויסב את עמשא מן המסלה השדה וישלף עליו בגד כאשר ראה כל הבא עליו ועמד. (13) כאשר הגה מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב לרדף אחרי שבע בן בכרי. (14) ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה וכל הברים ויקלהו ויקהלו ויבאו אף אחריו.

שמואל ב כ, 15-22

(15) ויבאו ויצרו עליו באבלה בית המעכה וישפכו סללה אל העיר ותעמד בחל וכל העם אשר את יואב משחיתם להפיל החומה. (16) ותקרא אשה חכמה מן העיר שמעו שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך. (17) ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב ויאמר אני ותאמר לו שמע דברי אמתך ויאמר שמע אנכי. (18) ותאמר לאמר דבר ידברו בראשנה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו. (19) אנכי שלמי אמוני ישראל אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יהוה. (20) ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי אם אבליע ואם אשחית. (21) לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדרך תנו אתו לבדו ואלכה מעל העיר ותאמר האשה אל יואב הנה ראשו משלף אליך בעד החומה. (22) ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה ויכרתו את ראש שבע בן בכרי וישלכו אל יואב ויתקע בשפר ויפצו מעל העיר איש לאהלו ויואב שב ירושלים אל המלך.

מדרש משלי לא, ה (מהדורת בובר)

"פיה פתחה בחכמה" זו האשה שדברה אל יואב שהצילה את העיר בחכמתה, וזו סרח בת אשר.

ילקוט שמעוני שמואל ב, רמז קנב

"טובה חכמה מכלי קרב" (קהלת ט, יח) טובה הייתה חכמתה של שרח מכלי קרב שהיה ביד יואב.

בראשית רבה צה, ט

"סרח בת אשר השלימה עמהן את המנין. הה"ד: "ותקרא אשה חכמה מן העיר... ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב"? אמרה: שמך יואב? לומר שאתה אב לישראל?! ואין אתה אלא קוצר ואין אתה לפי שמך, ואין אתה ודוד בני תורה... לא כתוב (דברים כ, י) "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום? אמר לה: מי את? אמרה לו: "אנכי שלמי אמוני ישראל", אני הוא שהשלמתי מניינן של ישראל במצרים, אני הוא שהשלמתי נאמן לנאמן - יוסף למשה מה אתה מבקש להמית עיר ולי שאני אם בישראל? מיד "ויען יואב ויאמר: חלילה, חלילה לי"... ותאמר: "הנה ראשו מושלך אליך". מנין ידעה? אלא אמרה: כל המחציף אפו במלכות בית דוד מרים הוא ראשו מלעיל". מיד "ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה".

בראשית מו, 17

ובני אשר ימנה וישונה וישוי ובריעה ושרח אחתם

במדבר כו, 46

ושם בת אשר שרח

מדרש תנחומא, פרשת בשלח, סימן ב

"ויקח משה את עצמות יוסף" (שמות יג, יט) מנין יודע משה היכן יוסף קבור? אמרו: סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, היא הודיעה את משה היכן יוסף קבור. עמדו מצרים ועשו לו ארון של מתכת ושקעוהו בנילוס. בא משה ועמד על נילוס, נטל צרור וחקק בו עלה שור וצווח ואומר: יוסף, יוסף הגיעה שעה שהקב"ה גואל את בניו והשכינה מעכבת לך וישראל וענני כבוד מעכבין לך, אם אתה מגלה את עצמך מוטב, ואם לאו הרי אנו נקיים משבועתך. מיד צף ועלה ארונו של יוסף.

בראשית רבה צה, ט

אמרה להם: "אין אתם יודעים את דוד - איזו אומה עמדה מולו, איזו מלכות עמדה מולו? אמרו לה: ומהו צריך? אמרה להם: אלף אנשים. ולא טוב אלף אנשים מלהחריב עירכם? אמרו לה: כל אחד ואחד ייתן לפי מה שיש לו אמרה להם: שמא אנכי פיוס מניח מעט [מן האלף. דהיינו: יסתפק בפחות]. עשתה עצמה כאילו הולכת ומפייסת [עומדת על המקום] וחזרה: מאלף לחמש מאות, למאה, לעשרה, לאחד והוא אכסנאי [שאיננו בן העיר]. מיהו? שבע בן בכרי. מיד "ויכרתו את ראשו".

קהלת רבה ט, כט

"טוֹבָה חֲכָמָה מִכָּלֵי קָרֵב" (קהלת ט, יח) "טובה חכמה" זו חכמתה של סרח בת אשר "מכלי קרב" של יואב שנאמר (שמואל ב' כ') "ותקרא אשה חכמה מן העיר" ... ותאמר אליו: לא אתה הוא יואב, קוצר את, לית את לפום שמך, לא את בן תורה ולא דוד בן תורה! לא כתיב בתורה (דברים כ') "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום", שמא למלחמה? דכתיב (שמואל ב' כ') ותאמר לאמר: "דבר ידברו בראשונה וגו' וכן התמו" אמרה לו: עד כאן תמו דברי תורה שלא להתקיים? אמר לה: ואת מאן? אמרה לו מאן אנא? אנכי שלומי אמוני ישראל, אני הוא שהשלמתי מנינן של ישראל במצרים, אני הוא שהשלמתי נאמן יוסף, לנאמן משה, ואתה מבקש להמית עיר ואם בישראל?! עיר זו אבל בית מעכה ולי שאני אם בישראל?! מיד (שם) "ויען יואב ויאמר חלילה לי" וגו' חלילה ליואב, חלילה לדוד, חלילה למלכותו, אלא לא כן הדבר כ"י איש מהר אפרים" וכו'.

תוספתא, תרומות ז, כג

סיעה של בני אדם שאמרו להם תנו לנו אחד מכם ונהרגו ואם לא הרינו הורגים את כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת. אבל אם ייחדוהו להם, כגון שייחדו לשבע בן בכרי, יתנוהו להם ואל יהרגו כולם. אמר רבי יהודה: אימתי? בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ, אבל בזמן שהוא מבפנים והם מבפנים, הואיל והוא נהרג והם נהרגים יתנוהו להם ואל יהרגו כולם. וכן הוא אומר: "ותצא האשה אל כל העם בחכמתה" וגו' אמרה להם: הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים תנוהו להם ואל תיהרגו כולכם. רבי שמעון אומר: כך אמרה להם: כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה. (כלומר העובדה שנקבו במפורש בשמו איננה מספיקה, אלא אם הוא חייב מיתה).

פירוש רש"י על שמואל ב כ, 22

"ותבא האשה אל כל העם בחכמתה" - שנינו בתוספתא (תרומות סוף פרק ז) אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם. אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה והוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם, אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם הואיל ונהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות לבדו ואל תמותו עמו. רבי שמעון אומר כך אמרה להם המורד במלכות בית דוד חייב מיתה.

ירושלמי, תרומות ח, ד

תניא, סיעת בני אדם שהיו מהלכין בדרך. פגעו בהם גויים ואמו: 'תנו לנו אחד מכם ונהרוג אתה, ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם'. אפילו כולם נהרגים לא ימסרו להם נפש אחת מישראל. ייחדו להם (הגויים) אחת, כגון שבע בן בכרי. ימסרו אותו ואל יהרגו. אמר ר' שמעון בן לקיש: והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי. ור' יוחנן אמר: אעפ"י שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי.

שיעור 5: השונמית (מלכים ב פרק ד)

מלכים ב ה, 8-11

(8) ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לחם. (9) ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיה. (10) נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטח ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה. (11) ויהי היום ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה.

מלכים ב ה, 12-13

(12) ויאמר אל גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמד לפניו. (13) ויאמר לו אמר נא אליה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת.

מלכים ב ה, 14-17

(14) ויאמר ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין לה ואישה זקן. (15) ויאמר קרא לה ויקרא לה ותעמד בפתח. (16) ויאמר למועד הנה פעת חיה אתי [את] חבקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך. (17) ותהר האשה ותלד בן למועד הנה פעת חיה אשר דבר אליה אלישע.

בראשית יח, 10-14

(10) ויאמר שוב אשוב אליך פעת חיה והנה בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו. (11) ואברהם ושרה וקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח פנשים. (12) ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן. (13) ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקך שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנת. (14) היפלא מה דבר למועד אשוב אליך פעת חיה ולשרה בן.

בראשית כא, 1-2

(1) וה'פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר. (2) ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים.

מלכים ב ה, 18-20

(18) ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים. (19) ויאמר אל אביו ראשי ראשי ויאמר אל הנער שאהו אל אמו. (20) וישאהו ויביאהו אל אמו וישב על ברכיה עד הצהרים וימת.

מלכים ב ה, 21-24

(21) ותעל ותשכבהו על מטת איש האלהים ותסגר בעדו ותצא. (22) ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וארוצה עד איש האלהים ואשובה. (23) ויאמר מדוע אתי [את] הלכתי [הלכתי] אליו היום לא חדש ולא שבת ותאמר שלום. (24) ותחבלש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב כי אם אמרתי לך.

מלכים ב ה, 25-28

(25) ותלך ותבוא אל איש האלהים אל הר הכרמל ויהי פראות איש האלהים אתה מנגד ויאמר אל גיחזי נצרו הנה השונמית הלז. (26) עתה רויץ נא לקראתה ואמר לה השלום לך השלום לאישה השלום לילד ותאמר שלום. (27) ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להרפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה וה' העלים ממני ולא הגיד לי. (28) ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי.

מלכים ב ה, 29-36

(29) ויאמר לגיחזי חגר מתניה וקח משענתי בידך ולך כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכה איש לא תעננו ושמת משענתי על פני הנער. (30) ותאמר אם הנער חי ה' וחי נפשה אם אעזבה ויקם וילך אחריה. (31) וגיחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער. (32) ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על מטתו. (33) ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה'. (34) ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו [כפיו] ויגהר עליו ויחם בשר הילד. (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו. (לו) ויקרא אל גיחזי ויאמר קרא אל השונמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנה.

מלכים א ז, 17-24

(17) ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה. (18) ותאמר אל אליהו מה לי ולך איש האלהים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני. (19) ויאמר אליה תני לי את בנה ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא ישב שם וישכבהו על מטתו. (20) ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה. (21) ויתמדד על הילד שלש פעמים ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. (22) וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי. (23) ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה ויתנהו לאמו ויאמר אליהו ראי חי בנה. (24) ותאמר האשה אל אליהו עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר ה' בפיה אמת.

הרב י"ד סולובייצ'יק, "על בריאות הנפש לאור ההלכה" בתוך: האדם ועולמו (מוסד ביאליק, תשנ"ח), עמ' 266-267

אסור להסכים עם הרע או לבוא אתו בכרית שלום. [לפיכך, ההלכה דורשת מן האדם] "להתנגד לרע באופן פעיל, תוך שימוש בכל האמצעים שה' העמיד לרשותו... עמדתה של ההלכה בעניין זה נחרצת: 'ורפוא ירפא' פירוש הדבר שהטיפול הרפואי הוא בגדר חובה. האדם צריך להתערב ברע באופן פעיל, האדם נקרא על-ידי ה' להיאבק ברע, להלחם בו ולנסות לסלק אותו ככל האפשר... אינני יכול לעכל את הפילוסופיה הזאת שגנדי ונהרו הטיפו לה, הפילוסופיה שלפיה אין להיאבק באופן פעיל נגד הרע, כפי שיעקב נאבק ביריב המסתורי בלילה חשוך, אלא פשוט לעמוד מול הרע באופן פסיבי

נכתב בלי משקפים / חמוטל בר-יוסף

מה נשאר לי לומר לכם לפני מותי
 כאשר עיני כבר אינן רואות את הכתוב
 ופניכם מולי מתמזגות לענן אפרורי אחד?
 בלחש אשאל: האם עשיתם כְּכֹל יְכַלְתְּכֶם?
 האם את מה שאהבתם עשיתם בכל יְכַלְתְּכֶם?
 האם את מה שהיה חשוב בעינכם עשיתם במרב יְכַלְתְּכֶם?
 האם בזהרתם מלעשות את מה שלמעלה מִיְכַלְתְּכֶם?

אנסה אז, לפני שאעצם את עיני, להעלות חיוך על פניכם.